

Галина ДУМАНСЬКА,
методистка географії та економіки НМЦ професійного розвитку
керівних та педагогічних працівників установ і закладів дошкільної
та загальної середньої освіти Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти ім.А.Назаренка

Соціально-економічні наслідки російсько-української війни: дайджест наукових досліджень

Викладання географії у старших класах вимагає від учителя коригувати зміст навчального матеріалу, оновлювати статистичну інформацію, враховуючи події, факти, ситуації, які відбуваються у теперішньому часі, характеризують сьогодення і впливають на майбутнє країн, регіонів або окремих громадян. Лише так можна повною мірою розкривати роль географії у розв'язуванні економічних, екологічних і соціальних проблем суспільства.

Дієвим інструментом в освітньому процесі є розвиток навичок критичного мислення школярів, занурення їх в інформаційні джерела, формування власної думки незалежно від інших і, як результат, орієнтування на підготовку учнівської молоді до виконання громадянських обов'язків. Необхідно пам'ятати, що важливу роль у вивченні географії відіграє робота з картою для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розвитку в учнів геопросторового мислення.

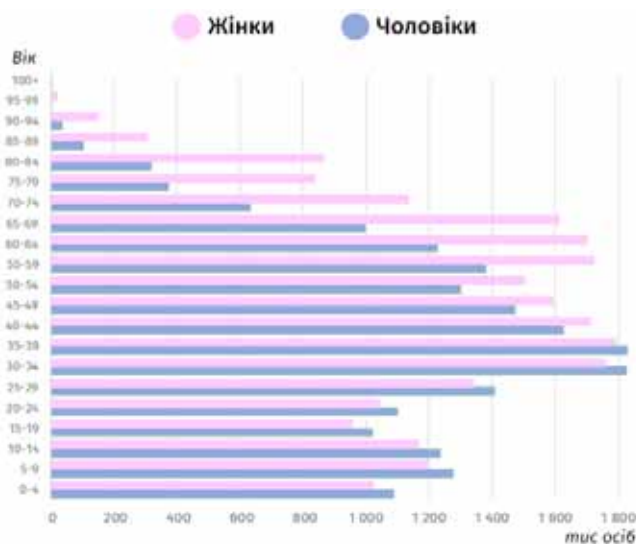
Зміни сучасної глобальної суспільно-економічної та геополітичної ситуації у світі та в Україні пов'язані, насамперед, з російською агресією. Можна сказати, що і діти, і дорослі проживають сучасну географію наяву. Тож такі реалії потрібно відображати на уроках, залучати учнів до дискусії, вселяючи в них віру в нашу перемогу, у зміцнення української нації, відбудову всього, що зруйнувала війна.

Актуальна інформація різних джерел доповнює вивчення соціальної та економічної географії. Наведемо приклади наслідків війни в демографічній ситуації України та світу, які варто використати при вивченні тем із розділу «Населення України та світу» у 8 класі та «Демографічні процеси у світосистемі» і «Населення України» в 11 класі.

Заслуговує на увагу стаття «Демографічна трагедія України: другий голодомор?» Хосе Мігель Гузмана – доктора філософії, демографа, професора-дослідника в El Colegio de Mexico, президента і засновника Nobrainerddata [4]. У публікації дається оцінка поточного демографічного впливу війни на Україну. Підкреслюється, що ця війна може бути особливо спустошливою через довоєнну ситуацію: населення країни вже скорочувалося, народжуваність і тривалість життя були низькими порівняно з її сусідами.

Так, протягом 1990-2022 років Україна втратила близько 10,7 млн людей (понад 20% населення), тоді як росія – 1,3% населення. Поруч зі скороченням населення чинником демографічної вразливості України є статеві-вікова структура її населення. В нас мала кількість дітей та молодих людей порівняно зі старшим поколінням. Це означає, що менше жінок досягатимуть репродуктивного віку в наступні кілька років.

Цей фактор буде створювати проблеми для демографічного відновлення після війни. Навіть якщо жінки матимуть таку саму середню кількість дітей, менше жінок репродуктивного віку означає менше народжень зараз та в майбутньому. У результаті – низхідна спіраль демографічного занепаду.

Джерело: ООН

Рис.1. Яким було населення України за віком і статтю у 2020 році

Графік населення за віком показує два різні демографічні профілі. Один – для людей понад 40 років, народжених тоді, коли в країні народжуваність була вища за рівень заміщення (понад дві дитини на жінку). Другий – який виник у час, коли народжуваність знижувалася і досягла 1,2 дитини на жінку до 2020 року. Кількість чоловіків 15-19 років – майже вдвічі менша, ніж кількість чоловіків, яким 35-39 років. До того ж, у країні дефіцит чоловіків, особливо після 40 років. У 2020 році жінок віком 40-69 років було на 23% більше, ніж чоловіків.

Зараз населення України ще більше скоротилося. У державі присутні всі елементи, які можуть спричинити демографічну катастрофу: додаткова смертність через війну, величезні внутрішні переміщення, зростання еміграції (біженці), менша народжуваність та ймовірна втрата територій. Скорочення буде особливо помітним для дітей і населення продуктивного віку.

У цій статті аналізуються причини демографічного впливу війни в Україні, проводиться паралель із уже пережитими голодоморами українським народом. Серед висновків щодо позитивних демографічних перспектив наводяться такі: відновлення рівня народжуваності, підтримка гендерної рівності та сімей, значні інвестиції в охорону здоров'я, зниження смертності, покращення людського капіталу, активна імміграційна політика, яка поверне українців та привабить працівників з інших країн, щоб заповнити прогалини у статеві-віковій структурі населення. У цілому демографія буде важливим елементом відбудови сильної України.

За даними дослідження Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України, припускається катастрофічне падіння народжуваності в Україні у 2023 році. Вважається, що станом на 1 січня 2023 року чисельність населення України становила лише 28-34 млн, у той час, як станом на 1 січня 2022 року в Україні проживало 34,5 мільйона громадян, а ще майже всього 30 років тому, станом на 1 січня 1993 року нас було 52,2 мільйона осіб. За оцінками міжнародних організацій, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у країнах Європи зареєстровано більш як 5 мільйонів українців, у Росії – 2,9 мільйона (одні виїхали добровільно, інших насильно депортували). Тобто за кордоном перебуває близько 8 мільйонів біженців (фактично понад 20% населення виїхало). Такої хвилі міграції Європа не знала з часів Другої світової війни. За кордон виїхали здебільшого люди працездатного віку (30 – 49 років). Згідно з результатами соціологічного опитування, 30% українських біженців – це висококваліфіковані фахівці, 12% – кваліфіковані працівники, 14% – підприємці. І повернути їх буде дуже важко, бо західні партнери, які сьогодні нам дуже допомагають, після закінчення війни будуть конкурувати з Україною за українців [5, 13].

Сьогодні широко дискутуються питання щодо економічної ситуації в Україні. Учителю географії має використати такі дані при вивченні національного та світового господарства у 9-11 класах.

У статті Анастасії Зануди «Як українська економіка пережила 2022 рік» йдеться про те, що за експертними оцінками фахівців ще у вересні 2022 року падіння української економіки перевищувало 30% [14]. Як підраховали у Центрі економічної стратегії (ЦЕС), таке падіння є найбільшим річним падінням за всю історію української незалежності.

Загалом, за оцінками Київської школи економіки, лише прямі втрати від початку російського вторгнення – житлових будинків, промислових підприємств, інфраструктури – становлять майже 136 млрд доларів.

Аналізуються втрати металургії – одного з локомотивів української економіки та лідера українського експорту. Галузь втратила від однієї до двох третин активів, металургійне виробництво скоротилося на 70%, адже українські металургійні підприємства розташовані переважно на сході та півдні країни. Варто загадати лише руйнування та втрату двох флагманів металургійної галузі – «Азовсталі» та ММК Ілліча у Маріуполі.

Наслідками обстрілів енергетичної інфраструктури, що почалися восени, стали відключення електроенергії, зростання цін на 65%, виведення з ладу до 50% високотехнологічних потужностей, а також зміна графіків роботи підприємств (66%), зменшення виробництва (40%), часткове закриття потужностей (12%). Сама енергетика порівняно швидко впоралася із російськими ударами по НПЗ – паливному бізнесу вдалося переорієнтуватися на альтернативні до російських та білоруських джерел постачання пального.

Характеризуються зміни в «експорті – імпорті» України, адже українська економіка традиційно є експортно орієнтованою. Так, за січень-жовтень 2022 року, український експорт становив лише дві третини від довоєнних обсягів (67,7%).

Головні експортні товари із часткою у близько 13% – соняшникова олія і кукурудза, експорт яких морем відбувався завдяки зерновій угоді. Вони принесли в країну близько 9 млрд доларів.

Далі у п'ятірку головних експортних продуктів повертається аграрний сектор із пшеницею та ріпаком.

Суттєвих змін зазнали і напрямки українського експорту. Найбільше українці продали до Польщі (за 10 місяців на 5,6 млрд доларів або 15,4% всього експорту). Китай, який до війни був споживачем українських товарів №1, за

час війни опустився на 4 місце, а його частка в загальному експорті України знизилася вдвічі – з 11,8% до 5,3%.

Також у п'ятірці нинішніх найбільших імпортерів української продукції Румунія, Туреччина та Німеччина.

Парадоксально, що Росія, яка до вторгнення в Україну посідала п'яту позицію серед окремих країн, до яких Україна експортує свої товари, так і залишилася серед торговельних партнерів, хоча й опинилася на 20 місці.

Загалом український імпорт скорочувався не так різко, як експорт, адже саме завдяки імпорту тепер покриваються не лише звичайні, але й критичні потреби (харчі, пальне). У п'ятірку країн, звідки Україна імпортує найбільше цього року, увійшли Китай, Польща, Німеччина, Туреччина і США (замість Білорусі, яка у 2021 році була на 5 місці в українському імпорті). Втім, Україна не припинила імпорт із Білорусі зовсім. Але ці дані з урахування перших місяців року.

Загальна сума імпорту за десять місяців 2022 р. склала трохи більше за 44 млрд дол. порівняно із 73,2 млрд у 2021 році.

Трійка лідерів імпортованих товарів крутиться довкола пересування та логістики, – це нафта і нафтопродукти (понад 15% всього імпорту, або майже 8 млрд доларів), легкові авто (на 2,5 млрд доларів) та автогаз (на 1,8 млрд доларів).

Актуальності навчального матеріалу додадуть інші статті, серед яких: «Блекаут в Україні: скільки компаній закрились без світла і як бізнес дістає електрику» [2]; «Пів року війни росії проти України у 10 цифрах» [1]; «В Україні потенційно забруднені вибухівкою 174 000 кв. км» [11].

15 грудня 2022 року Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна провів дискусію на тему «Макроперспектива: що нас чекає 2023 року?» [8]. У ній взяли участь банківський експерт CASE Україна Євген Дубогриз, партнер-засновник компанії FinPoint Сергій Будкін, модерував захід виконавчий директор CASE Україна Дмитро Боярчук.

Основні тези:

- Зовнішні фактори впливу на економіку України: ринки капіталу (раціональний, вимірюваний чинник), загальносвітова рецесія (відобразиться на ціні експортного товару залізної руди), погодні умови (вплив на сільське господарство), війна і системні дії Росії (ірраціональний показник).

- Основні показники економіки України 2022 року: ВВП – 30%, інфляція – +30%, борг до ВВП – 85–95%, девальвація – 33%, 4 банки вийшли з ринку, міжнародні резерви не змінилися – 9%.

- 2023 року в Україні не буде: голоду, дефолту, зубожіння, припинення міжнародної підтримки, а також вільного руху капіталів, економічного зростання, репарацій і приватного кредитування.

- Основні проблеми та виклики для влади: еміграційні процеси з України, демографічна ситуація – нестача населення, розподіл міжнародної підтримки, інтерес до України у світі, рух до ЄС, інфраструктура.

- 2023 рік буде фундаментальним для підготовки відновлення.

- Потрібна реформа банківського нагляду – перехід від карального до стимулювального нагляду як повноцінного інструменту монетарної політики.

- Важливо у середньостроковій перспективі забезпечити приплив населення в Україну, стимулювати їх адаптування в культурний контекст. Від'ємна демографія, старіння населення можуть призвести до вимирання нації.

- Україні бракує основи, на яку покладаються всі зміни – rule of law – рівень судової та правоохоронної системи. У системі, де закони не працюють, нічого не змінюється. Реформа цієї інституції – ключ до євроінтеграції та економічного прориву.

Використані джерела

1. В Україні потенційно забруднені вибухівкою 174 000 кв. км [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/gjplk>

2. Блекаут в Україні: скільки компаній закрились без світла і як бізнес дістає електрику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/gkrun>

3. Гірше за Голодомор: через вторгнення РФ Україна може втратити до 33% відсотків населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/gjplx>

4. Гузман Хосе Мігель. Демографічна трагедія України: другий голодомор? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/fsvge>

5. Демографи прогнозують, що у 2023 році на Україну чекає катастрофічне падіння народжуваності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/gjpmi>